3. ÜNİTE
YAHUDİLİK VE HIRİSTİYANLIK

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin “Ehl-i Kitap” maddesini inceleyiniz.
2. Yahudilikteki Ezra ile Kur’an-ı Kerim’deki Üzeyir’in aynı kişi olup olmadığını araştırınız.
3. "Süleyman Mabedi" ile "Mescid-i Aksa" aynı yer midir? Araştırınız.
4. Kur'an-ı Kerim'de geçen Hz. İsa (a.s.), Hz. Yakub (a.s.), Hz. Yusuf (a.s.) ve Hz. Musa'dan (a.s.) bahseden kıssaları okuyunuz.
5. Kur’an-ı Kerim’de adı geçen peygamberlerden hangileri İsrailoğullarına gönderilmiştir? Araştırınız.
6. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın (a.s.) doğumu ile ilgili ayetleri Meryem suresinden okuyup arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. YAHUDİLİK

NOT EDELİM

Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları ve Yahudiler

• Kur'an-ı Kerim'de Yahudileri tanımlamak için "Benî İsrail", "hûd", "hâdû" ve "Yehûd" kelimeleri kullanılır.

• Kur'an'da iki kez geçen "İsrail" terimiyle Hz. Yakub kastedilir (Âli İmrân suresi, 93. ayet; Meryem suresi, 58. ayet.). Benî İsrail kavramı ise kırk bir yerde geçer ve Hz. Yakub'un soyundan gelenleri ifade eder. İsrailoğulları ismi çoğunlukla Mekkî sûrelerde ve genellikle İslam öncesi dönemde yaşanan olayların anlatıldığı ayetlerde geçer.

• "Yahudi" kelimesi ise Medenî sûrelerde yer alır ve genellikle Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi'nde yaşayan ve Kur'an'ın da muhatabı olan Yahudiler için kullanılır.

(Ömer Faruk Harman, "Yahudilik: İslam Kaynaklarında Yahudilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 221)

DÜŞÜNELİM

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in (a.s) Yahudi ve Hıristiyan olmadığı, "Hanif bir Müslüman" olduğu (Âl-i İmrân suresi, 67. ayet) vurgusunun sebebi üzerinde düşününüz

	YAHUDİLİK (Kimlik Kartı)
Dinin Adı	Eski İsrail Dini, Yahudilik, Musevilik
Başlangıcı	MÖ 13. yüzyıl
Öncü İsim	Hz. Musa
Tanrı Düşüncesi	YHVH (Yahve)
Temel Kaynak (Kutsal Kitap)	• Tora (Vahiy) • Talmud (Sözlü literatür)
İnanç Esasları	• Musa bin Meymûn'un belirlediği on üç inanç esası.
Akımlar	• Ortodoks Yahudilik • Reformist Yahudilik • Muhafazakâr Yahudilik • Yeniden Yapılanmacı Yahudilik • Siyonist Yahudilik
Nüfusu	20 Milyon
Köken	Kenan
Yayıldığı Ülkeler	İsrail, ABD, Fransa, İngiltere, Rusya, Türkiye

1.1. Yahudiliğin Tarihçesi

Başlangıçtan günümüze Yahudileri tanımlamak için İbrani, İsrail/İsrailoğulları gibi isimler kullanılır. Musevi terimi Osmanlı'nn son dönemlerinden itibaren, Türkçe'de Yahudileri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de yaşayan Yahudiler kendilerini Musevi olarak tanımlarlar. Yahudi teriminin kamuoyunda olumsuz bir anlam kazanması nedeniyle bu isimlendirmenin Yahudiler tarafından tercih edilmiş olması mümkündür. Yahudi imajının olumsuz çağrışımına karşı Hz. Musa'nın (a.s.) dinine bağlı, yolundan giden anlamlarına gelen Musevi terimi kullanılmaya başlanmıştır.[1]

Yahudiler kendilerini etnik olarak Hz. İbrahim, onun oğlu Hz. İshak ve torunu Hz. Yakub'a dayandırırlar (İbraniler). Dinî açıdan ise MÖ 13. yüzyılda Hz. Musa'ya gelen vahiyle başlatırlar (Yahudilik).

1 Baki Adam, Dinler Tarihi El Kitabı, s. 57.

İbrani	İbrani terimi, Yahudiler tarafından kurucu atalar olarak kabul edilen Hz. İbrahim, oğlu Hz. İshak ve torunu Hz. Yakub ile onların çocuklarını tanımlar (bk. Tekvin 14/13; Tesniye, 26/5).
İsrail	Yahudilere göre İsrail terimi, "Tanrı'yla uğraşan" anlamında Hz. Yakub'un lakabıdır. Hz. Yakub, kendini "Tanrı adamı" olarak tanıtan birisiyle güreşmiştir. Hz. Yakub'u yenemeyen bu kişi, "Tanrı'yla ve insanlarla güreşip yendin. Artık sana Yakub değil İsrail denecek." diyerek onu kutsamıştır (bk. Tekvin, 11/31; 12/9). Bu olaydan sonra İbraniler, Babil sürgününe (MÖ 587) kadar İsrail ve İsrailoğulları olarak anılır.
Yahudi	Yahudi terimi, Babil sürgünü sonrası ortaya çıkmıştır. Babil halkı, Yahuda'dan sürgün edilen İsrailoğullarını "Yahudalı" anlamında "Yahudi" olarak adlandırır (Baki Adam, Dinler Tarihi El Kitabı, s. 57). Bu tarihten itibaren İsrailoğulları, Yahudi olarak anılmaya başlanır. Yahudi kavramından türetilen Yahudilik, bu tarihten itibaren Hz. Musa'nın getirdiği dinin adı olmuştur.
Musevi	Musevi terimi, Hz. Musa'nın şeriatına bağlı kimse anlamındadır. Yahudiler, Türkiye'de kendilerini "Musevi" olarak adlandırırlar (Baki Adam, Dinler Tarihi El Kitabı, s. 57). Örneğin "Türk Musevi Cemaati" veya "Türkiye Musevileri Hahambaşılığı" böyledir.

KRONOLOJİK YAHUDİ TARİHİ	
Atalar Dönemi: Hz. İbrahim'den Hz. Musa'ya Kadar (MÖ 1800-1300)	• Tevrat'ta göçebe bir İbrani şeklinde nitelendirilen (bk. Tekvîn 14/13; Tesniye, 26/5) ve Mezopotamya'da yaşadığı kabul edilen Hz. İbrahim, Tanrı'nın vahyi doğrultusunda Ken'an topraklarına göç etmiş ve burada göçebe bir hayat sürmüştür (bk. Tekvîn, 11/31; 12/9). • Kalabalık bir nesle sahip olacağına dair ilahî vaadin tecellisi olarak (bk. Tekvîn, 12/2; 13/16) geç yaşta câriyesi Hâcer'den Hz. İsmail, ardından karısı Sâre'den Hz. İshak doğmuş, bu iki oğlundan İsmailoğulları ve İsrailoğulları ortaya çıkmıştır. • Tevrat'ta Tanrı'nın Hz. İbrahim ile bir ahit yaptığı, kendisini ve soyunu bereketli kıldığı, Kenan topraklarını mülk olarak soyuna verdiği ifade edilmektedir (bk. Tekvîn, 12/2; 15/4-5, 18-21). • Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'dan meydana gelen üç büyük İbrânî atasının ve Yakub'un on iki oğlunun hikayeleri, Hz. Yusuf'un Mısır sarayındaki yükselişi, Kenan'da baş gösteren kuraklık yüzünden Yakub'un ve diğer oğullarının onun himayesinde Mısır'a yerleşmeleri ve burada çoğalmaları Tevrat'ın Tekvin bölümünde ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. • 400 veya 430 yıllık bir süreye denk gelen Mısır Dönemi (bk. Tekvîn, 15/13; Çıkış, 12/40), İsrailoğulları'nın geniş bir aileden on iki kabilelik kalabalık bir topluluğa geçiş sürecini oluşturmaktadır.

Mısır'dan Çıkış ve Milletleşme Dönemi: Hz. Musa Dönemi (MÖ 1300-1200)	• Tevrat'a göre İsrailoğulları Mısır'da kısa bir refah döneminin ardından köleleştirilmiştir. Onları Firavun'un zulmünden (kölelikten) Hz. Musa kurtarmıştır. • İsrailoğulları'nın, Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkarılıp mucizevî biçimde Kızıldeniz'den geçirilmeleri, daha sonra Sina Dağı'na ulaştırılıp burada Tanrı ile ahitleşmeleri İsrailoğulları tarihinde dönüm noktasıdır (bk. Çıkış, 5-19. Bölümler). *İsrailoğullarının Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)liderliğinde Mısır'dan çıkışta takip ettikleri yolu gösteren harita.* • Bu ahit kapsamında İsrail Tanrısı Yahve tarafından Hz. Musa'ya İsrailoğulları'nın uyması gereken kuralları içeren Tevrat verilmiştir. • İsrailoğulları, Hz. Musa zamanında Kenan topraklarına girememişlerdir. Hz. Musa'nın Sina Dağı'na çıkıp orada kırk gün kalması sırasında İsrailoğulları altından buzağı heykeli yapıp onu ilah edinmişlerdir. Daha sonra Kenan topraklarında yaşayan halkla savaşmak istememiş ve Hz. Musa'ya isyan etmişlerdir (bk. Çıkış, 32; Sayılar, 13-14. Bölümler). • Mısır'dan çıkan bu ilk nesil, İsrail Tanrısı'na karşı gelmenin cezası olarak kırk yıl boyunca çöle mahkûm edilmiş, vaad olunan topraklara girmelerine izin verilmemiştir. Çöl dönemi boyunca itaatsiz tutumlarını sürdürmüşlerdir (Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik: Giriş ve Tarih", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 188-189). • Hz. Musa'dan (a.s.) sonra İsrailoğulları Yeşu önderliğinde vaat edilmiş topraklara girdi. • Yeşu, müstakil bir devlet kurmadı. Toprakları on iki kabile arasında paylaştırdı (bk. Yeşu, 13-21. bölümler).
Hâkimler Dönemi (MÖ 1200 - 1050)	• Yeşu'nun ölümünden sonra İsrail kabileleri, "hâkimler" olarak adlandırılan seçilmiş dinî liderlerin önderliğinde yerleşik ziraî düzene geçmişlerdir. • Bu dönemde kendilerini düşmanlarının elinden kurtarmak ve doğru yola iletmek için gönderilen hâkimlerin çabalarına ve uyarılarına rağmen Kenanlı kavimlerin yolundan gidip İsrail Tanrısı yerine bu kavimlerin tanrılarına (Baal, Aştarot vb.) tapmışlardır (Hâkimler, 2, 20-21). • Kabileler ilk kez bu dönemde yerleşik düzene geçtiler. Yahuda ve Bünyamin kabileleri güneye, diğer on kabile ise kuzeye yerleşmiştir.

<table>
<tr><td rowspan="3">Krallar Dönemi
(MÖ 1050- 900)</td><td>
• Bu dönemin en önemli üç kralı vardır: Saul, Davut ve Süleyman.
• Peygamber Samuel, İsrailoğullarının talebi ve Tanrı'nın izniyle Saul'ü (Kur'an'da Tâlût) kral seçmiştir (bk. I. Samuel, 8. Bölüm).
• İsrailoğullarının ilk kralı seçilen Saul, Filistîlerle savaşmış ve büyük başarılar kazanmıştır.
• Bir savaşta Saul, Golyat'la (Kur'an'da Câlût) savaşmaya cesaret edememiştir.
• Davut, Filistîli komutan Golyat'ı öldürünce şöhreti bir anda artmıştır.
</td></tr>
<tr><td>
• Kral Saul'ün ölümünden sonra Samuel peygamber Davut'u kral olarak kutsamıştır (bk. II. Samuel, 5-6. Bölümler).
• Kral Davut Kudüs'ü fethederek 12 İsrail kabilesini tek merkezde birleştirmiştir.
• İsrailoğulları altın çağlarını onun döneminde yaşamışlardır. Hz. Davut zamanında krallık en geniş sınırlarına ulaşmıştır (bk. II. Samuel, 8, 10).
• Yahudilere göre Davut ve oğlu Süleyman peygamber değil, kraldır.
</td></tr>
<tr><td>
• Kral Davut'un ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman geçmiştir (bk. I. Krallar, 1-3. Bölümler).
• Kral Süleyman, komşu krallıklarla anlaşma yoluna giderek ve çok sayıda siyasi evlilikler yaparak babasından devraldığı topraklarda barışı sağlamaya çalışmıştır.
• Kudüs'te Mabed'i (Bet-Hamikdaş) inşa ettirmiştir (bk. I. Krallar, 5-6. Bölümler). Bu mabed, Yahudi halkının dinî ve millî hayatının merkezi hâline gelmiştir. I. Mabed Dönemi başlamıştır.
• İsrailoğulları bu dönemde üç şeye birden sahip olmuşlardır: Kral, devlet ve mabed.
</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Krallığın İkiye Bölünmesi ve Sürgünler
(MÖ 930-586)</td><td colspan="2">
Kral Süleyman'ın ölümünden sonra kuzeydeki on kabile İsrail Krallığı adıyla bağımsızlığını ilan etmiştir. Yahuda ve Bünyamin kabileleri ise güneyde Kudüs merkezli Yahuda Krallığı'nı kurmuştur.
Kuzeydeki İsrail kralları, dönemin peygamberlerinin bütün uyarılarına rağmen Tevrat öğretisinden sapmış ve politeist uygulamalara yönelmiştir (bk. I. Krallar, 18-19). İsrail Krallığı ilahî ceza olarak Asurlular tarafından işgal edilip yıkılmış ve kabileler sürgüne gönderilmiştir (MÖ 722).
</td></tr>
<tr><td>
Kuzey İsrail Krallığı (On Kabile)
Kral: Yeroboam
Başkent: Samiriye
İnanç: Politeist
Tanrı İsmi: Elohim
Yıkılışı: Asur Kralı II. Sargon MÖ 722'de bu krallığa son vermiş ve halk sürgün edilmiştir. Sürgüne gidenler diğer milletler arasında asimile olmuş ve tekrar bölgeye geri dönememiştir.
</td><td>
Güney Yahuda Krallığı (İki Kabile)
Kral: Rehoboam
Başkent: Kudüs
İnanç: Monoteist
Tanrı İsmi: Yahve
Yıkılışı: MÖ 587'de Babil Kralı Buhtunnasr tarafından yıkılmıştır. Yahudi krallığı tamamen sona ermiş, Süleyman Mabedi tahrip edilmiş ve halkın büyük bir kısmı Babil'e sürgün edilmiştir (Ali Osman Kurt, Erken Dönem Yahudi Tarihi, s. 33-40). Böylece I. mabed dönemi sona ermiştir.
</td></tr>
<tr><td>İkinci Mabed Dönemi
(MÖ 538-MS 70)</td><td colspan="2">
• Yahudiler Babil'de yetmiş yıl sürgünde kalmışlardır. Babil sürgünü, Perslilerin bölgeye hâkim olmasıyla sona ermiştir.
• Persler'in Bâbilliler'i yenilgiye uğratmasının ardından bölgenin yeni hâkimi olan Pers Kralı Koreş, sürgündeki İsrailoğulları'nın Yahuda'ya dönmelerine izin vermiştir (MÖ 538).
• Tevrat'ta, Yahudilere dönüş izni vermesi sebebiyle Koreş'e "Mesih" unvanı verilmiştir.
</td></tr>
</table>

İkinci Mabed Dönemi (MÖ 538-MS 70)	• Sürgünden dönenler mabedi yeniden inşa etmiş, böylece Yahudi tarihinde İkinci Mabed Dönemi başlamıştır. • Bu döneme Koreş'in görevlendirdiği ve yetki verdiği Ezra'nın reformları damgasını vurmuştur. Ezra dinî reformlar çerçevesinde; sürgün sırasında kaybolan ve unutulan Tevrat'ı yeniden kaleme almış, Cumartesi (Şabat) uygulamasını yeniden tesis etmiş, kutsal toprak yerine kutsal soyu öne çıkarmıştır. Bunun bir yansıması olarak yabancı kadınlarla evliliklere son vermiş ve Yahudi olmak için Yahudi anneden doğma şartını getirmiştir (bk. Ezrâ, 4-10; Nehemya, 4-8 Bölümler). Yaptığı reformlar sebebiyle Ezra, Yahudi geleneğinde ikinci Musa olarak yüceltilmiştir. • Bu dönemde Yahudi olmadıkları iddia edilen Samirîler Yahudi toplumundan dışlanmıştır (Ali Osman Kurt, Erken Dönem Yahudi Tarihi, s. 126-127). • Bu dönemde "İsrailoğulları" ve "İsrailoğulları dini" yerine "Yahudi" ve "Yahudilik" kavramları öne çıkmıştır. • İkinci mabedin yeniden inşasıyla başlayıp mabedin Romalılar tarafından MS 70 yılında yıkılmasına kadar süren bu dönem Yahudiliğin sistemleşmeye başladığı dönemdir. • Bu tarihten sonra Yahudilere kohenler (hahamlar) liderlik etmeye başlamıştır.
	• Makedonya Kralı Büyük İskender'in Perslerin kontrolündeki toprakları ele geçirmesiyle (MÖ 332), Yahuda bölgesinde Yunan hâkimiyeti ve etkisi başlamıştır. • Büyük İskender'in ölümünden sonra, Yunan kültürü Yahudilere dayatılmaya başlamış, sünnet ve Cumartesi (Şabat) kutlamaları yasaklanmış, mabede Zeus heykeli dikilmiş ve Yahudiler putlara tapmaya mecbur bırakılmışlardır. • Yunanca konuşan Mısır Yahudi cemaati için Tevrat, Yunancaya tercüme edilmiştir. Bu çeviriye "Septuagint" (Yetmişler Çevirisi) denilmiştir (Dursun Ali Aykıt, Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo, s. 69).
	• MÖ 63'de Romalılar bölgeyi ele geçirince Yahudiler Roma'ya karşı ayaklanmışlardır. • MS 70'de Romalılar Yahudilerin başlattığı ayaklanmayı bastırmıştır. • Kudüs Romalı askerlerce tahrip edilmiş, mabed ikinci kez yıkılmış ve Yahudilerin büyük bir kısmı sürgüne gönderilmiştir.
	• İkinci Mabed Dönemi'nde Ferisilik, Sadukilik ve Essenilik adıyla bilinen üç büyük Yahudi grubu ortaya çıkmıştır.
İkinci Mabed Dönemi Sonrası Yahudilik (MS 70-MS 600)	• Romalılar'ın Yahuda'yı ele geçirmesiyle birlikte (MÖ 63) Yahuda Krallığı sona ermiş, Yahuda doğrudan Roma yönetimine bağlanmıştır. • Bu dönemde İsa Mesih hareketi ortaya çıkmıştır. Tebliğiyle taraftar toplayan İsa Mesih'in Yahudi din adamlarının şikâyeti üzerine Roma Valisi Pilatus tarafından yalancı mesihlikle suçlanarak çarmıha gerildiğine inanılmaktadır. • Kudüs, Romalılar tarafından kuşatılmış, mabed yıkılmış ve Yahudiler Kudüs'ten çıkarılmıştır (MS 66-70). • Bu dönemde Yahudi sözlü literatürünü oluşturan Mişna ve Talmud derlenmiştir. Sözlü geleneğin derlenmesiyle Rabbanî Yahudilik ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Yahudi dininin merkezine ikinci mabed döneminde ağırlıklı yere sahip olan mabed, kurban ve kohen sınıfı yerine Tevrat, sinagog ve din bilginleri (rabbiler) geçmiştir. • Rabbanî dönem olarak da adlandırılan bu dönemde küçük bir Yahudi mezhebi olarak ortaya çıkan Hıristiyanlık, hem Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun resmî dini hem de Yahudiliğe rakip bir din haline gelmiştir (Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik: Giriş ve Tarih", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 191). • Yahudiler, MS 70'deki sürgünden sonra 1948'de İsrail Devleti kuruluncaya kadar sürgünde yaşamışlardır.

1.2. Yahudiliğin İnanç Esasları

Yahudiliğin İslam'daki gibi bağlayıcı bir *amentüsü* (inanç esasları) yoktur. Yahudilik inançtan ziyade pratiği öne çıkaran bir dindir. Tevrat'taki "On Emir"[2] pek çok Yahudi din bilgini tarafından Yahudiliğin temelini oluşturan prensiplerin özeti kabul edilmiştir. Fakat söz konusu emir ve yasaklar birer iman esası olmaktan çok pratik hayata yönelik düzenlemelerdir.

BİLGİ KUTUSU

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'dan (a.s) 34 surede 136 defa bahsedilir.

2 On emir Tevrat'ta iki ayrı yerde geçer. bk. Çıkış 20/2-17 ve Tesniye, 5/6-21.

ARAŞTIRALIM

Hz. Musa'nın (a.s) İsrailoğullarını kurtarmadan önce Mısırlıların karşılaştıkları musibetler nelerdir? Araştırınız.

On Emri'n yazılı olduğu tabletler (temsili)

ON EMİR

(Hz. Musa'ya Sina'da taş tabletler üzerine yazılı olarak verildiğine inanılan ilk ilâhî emirlerdir.)

1	Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkaran Tanrın benim.
2	Başka ilâhlara tapmayacaksın.
3	Cumartesi günü hiçbir iş yapmayacaksın.
4	Babana ve anana hürmet edeceksin.
5	Katletmeyeceksin.
6	Zina etmeyeceksin.
7	Tanrı'nın ismini boş yere ağza almayacaksın.
8	Çalmayacaksın.
9	Komşuna karşı yalan şahitlik etmeyeceksin.
10	Komşunun evine tamah etmeyeceksin.

Yahudilikte inanç esaslarını bugünkü şekliyle tespit eden kişi, Yahudi din bilgini Musa b. Meymûn'dur (ö. 1204). İbn Meymûn'un belirlediği 13 iman esası; Tanrı, peygamberlik, kutsal kitap, ilahî yargı, ahiret ve mesih inançlarından oluşur.

ARAŞTIRALIM

Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğullarından niçin inek kurban etmeleri istenmiştir? Araştırınız.

On Üç İman Esası
(Suzan Alalu, Klara Arditi vd., Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 105-106)

1. Tanrı'nın varlığına ve her şeyi yarattığına,
2. Tanrı'nın birliğine,
3. Tanrı'nın bir cisminin olmadığına ve tasvir edilemeyeceğine,
4. Tanrı'nın ezelî ve ebedî olduğuna,
5. Ritüellerin sadece Tanrı'ya yapılacağına,
6. Peygamberlerin bütün sözlerinin doğruluğuna,
7. Mûsâ'nın gelmiş ve gelecek bütün peygamberlerin en büyüğü olduğuna,
8. Mevcut Tevrat'ın Tanrı tarafından Mûsâ'ya verilenle aynı olduğuna,
9. Tevrat'ın değiştirilmeyeceğine ve son şeriat olduğuna,
10. Tanrı'nın insanların bütün düşüncelerini ve eylemlerini bildiğine,
11. Tanrı'nın emirlerini yerine getirenleri mükâfatlandıracağına, karşı gelenleri cezalandıracağına,
12. Mesih'in gelmesi gecikse de geleceğine,
13. Tanrı'nın ölüleri dirilteceğine inanmak.

Tanrı

Tanrı'nın birliği Yahudi inanç esaslarının temelini oluşturur. Yahudiliğin temeli kabul edilen On Emir'de ve Yahudilerin sıkça okudukları "Dinle Ey İsrail"[3] diye başlayan Şema duasında hep Tanrı'nın birliği üzerinde durulmaktadır. Bununla ilişkili olarak Tanrı'nın eşi, benzeri ve ortağının olmadığı, ritüellerin sadece ona tapınılacağı belirtilir. Tanrı Yehova'dan başka tanrılar edinmek ve puta tapmak büyük günahlardan kabul edilir.

KARŞILAŞTIRALIM

İbn Meymûn'un tespit ettiği iman esasları ile İslam'ın inanç esaslarını benzerlik ve farklılıkları açısından karşılaştırınız.

3 Tesniye, 6/4.

Yahudi inancına göre Tanrı, tüm insanların yaratıcısı olmakla birlikte, özel olarak İsrail'in rehberi, koruyucusu ve kurtarıcısıdır. Onlar Tanrı'yı, dolayısıyla dini sadece İsrailoğullarına ait kabul ederler.[4] Bu yönüyle Yahve, sadece İsrailoğullarının tapınmakla yükümlü olduğu millî bir tanrı görünümündedir.

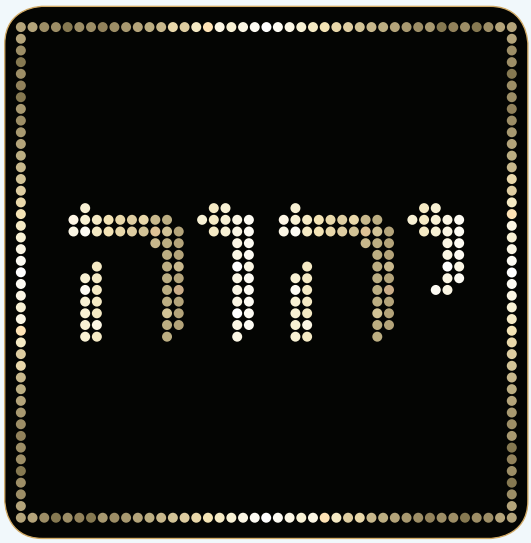

Tanrı Yehova'nın İbranice yazılışı

Yahudilik'te Tanrı'nın tek oluşu üzerinde ısrarla durulmasına rağmen Yahudi kutsal kitabının bazı bölümlerinde Tanrı beşerî özelliklerle (antropomorfik) tasvir edilmektedir. Tanrı'ya beşerî organlar nispet edilmekte, Tanrı'ya insana benzediğini düşündürecek bazı davranış ve duygular atfedilmektedir. Tanah'ta Tanrı için kullanılan beşerî özelliklerden bazıları şöyledir: Tanrı'nın yüzü, ağzı, sesi, gözleri, ayakları; Tanrı'nın konuşması, görmesi, işitmesi, oturması, dinlenmesi, uyanması, yürümesi, gülmesi, baba olması, oğlunun olması; Tanrı'nın sevinmesi, acı çekmesi, pişman olması, öfkelenmesi, intikam alması, kıskanması, yakılan kurbanların kokusundan hoşlanması, pişmanlıktan yorulması ve benzeri.[5]

Tanrı'nın İsimleri: Yehova ve Elohim

Tevrat'ta en çok geçen ve Tanrı'nın en kutsal ismi Yehova'dır. Yahudiler on emirde yer alan "Tanrı'nın ismini boş yere ağza almayacaksın" kuralı gereği, Yehova kelimesini telaffuz etmezler. Telaffuz edilemediği ve Tevrat dışında başka yere yazılamadığı için bu ismin nasıl okunduğu bilinmez. Genellikle "YHVH" şeklinde yazılır ve Yehova veya Yahve şeklinde okunur.

Tanrı'nın Yehova ve Elohim olmak üzere iki özel ismi vardır.

Yehova, Tanrı'nın rahmet yönünü, Elohim ise gazap yönünü ifade eder.

Eski Ahit'in Türkçe tercümelerinde Yehova için Rab, Elohim için Allah (c.c.) kelimesi kullanılır (Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 204.).

4 İsmail Çalışkan, Kur'an'da Din Kavramı, s. 10.

5 Ömer Faruk Harman, "Teşbih", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 40, s. 562.

Peygamberlik

Yahudilikte Tanrı ile İsrailoğulları arasında ilahî vahye aracılık eden peygamberlik müessesesi vardır. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın ikinci bölümü olan "Neviim", Peygamberler demektir. Yahudi kutsal kitabında peygamberi ifade eden çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bunların başında "nebî" (nevi) gelir. Nebi, Hz. İbrahim ve Hz. Musa gibi Tanrı'dan vahiy alan kimseler için kullanılır. Yahudilikte vahyin en üstün şekli, hiçbir aracı olmadan doğrudan Yehova'dan alınan vahiydir.

BİLGİ KUTUSU

Yahudilikte meleklerin varlığı kabul edilir, ancak "meleklere iman" inanç esasları arasında sayılmaz.

Yahudilikte peygamberlik Hz. İbrahim'le başlar, Hz. Musa'yla zirveye ulaşır ve Malaki'yle son bulur. Yahudi inancına göre peygamberler arasında sadece Hz. Musa vahyi aracısız almıştır. Bu yüzden onun dinde özel bir yeri vardır.

Kur'an-ı Kerim'de peygamber oldukları haber verilen Hz. Davut ve Hz. Süleyman, Yahudilerce peygamber kabul edilmez. Yahudilere göre onlar Yahudi tarihinin iki büyük kralıdır.

Kutsal Kitap

Yahudi kutsal kitap külliyatı, yazılı ve şifahî olmak üzere iki kısma ayrılır. Yazılı olana "Tanah", şifahî olana ise "Talmud" adı verilir.

Tanah, Tora (Tevrat), Neviim ve Ketuvim olmak üzere üç bölümde toplam 24 kitaptan oluşur. Tanah'ın ilk bölümü Tora (Tevrat), dünyanın yaratılışından Hz. Musa'nın vefatına kadar geçen olayları ve Tanrı'nın İsrailoğullarına verdiği hükümleri içerir.

Ortodoks Yahudi inancına göre Tora, Tanrı'nın Musa'ya vahyidir. Diğer Yahudi mezhepleri ise Tora'nın yüzyıllar içinde birçok yazar tarafından kalem alındığı görüşündedir.

Tanah'ın ikinci ve üçüncü bölümleri olan Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Yazılar) ise Hz. Musa'dan sonraki İsrail tarihini ve diğer İsrail peygamberlerinin yazılarını içerir.

Talmud, Mişna ve Gemara'nın toplamını ifade eder. Mişna, Tanah'ın tefsiri; Gemara ise Mişna'ya yazılan şerh ve açıklamalardan oluşur.

ARAŞTIRALIM

Yahudilerin Tanah adını verdikleri kutsal kitaplarına Hıristiyanların Eski Ahit demelerinin sebebi nedir? Araştırınız.

Yahudilerin kutsal kitaplarından Tora tomarları

Yahudi Kutsal Kitapları				
TANAH			TALMUD	
Bölüm		Adet		
1	Tora (Tevrat) 1.Tekvin 2. Çıkış 3. Levililer 4. Sayılar 5. Tesniye.	5 kitap	Mişna	Gemara
2	Neviim (Peygamberler)	8 kitap		
3	Ketuvim (Yazılar)	11 kitap		

ARAŞTIRALIM

Kur'an-ı Kerim'de geçen İsrailoğullarının **"...sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacaktır..."** (Bakara suresi, 80. ayet) ayeti tefsirlerde nasıl yorumlanmaktadır?

Araştırınız.

Ahiret

Yahudi kutsal kitabında ahiretin varlığı ve ahirete iman konusunda açık bir bilgi bulunmaz. Ölüm sonrası ruhun durumu, öte dünya ve yeniden diriliş gibi inançlar, Yahudi geleneğinde çok geç dönemde ortaya çıkmıştır.

Tevrat'ta olmamasına rağmen Yahudi din bilginleri bazı cümleler üzerine yorumlar yaparak ahirete imanın, Yahudiliğin esaslarından olduğuna karar vermişlerdir. Onlara göre bir Yahudi ne kadar büyük günah işlerse işlesin, cehennemde ancak on iki ay kalacaktır. Bu Talmud'da belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, Bakara suresi 80-81. ayetleri ile Âl-i İmrân suresi 24. ayette Yahudilerin bu anlayışına işaret edilmiştir.[6]

Yahudi kaynaklarında ahiret inancıyla ilgili ilk eserler, Müslümanların yaşadığı ülkelerde yetişen Yahudi din bilginlerinin kaleme aldıkları eserlerde görülmektedir. Örneğin İslam düşüncesinin etkisinde yetişen Musa b. Meymûn'un belirlediği on üç inanç esasından birisi "ölülerin dirileceğine inanma"dır.[7]

Günümüz Yahudi mezhepleri arasında öte dünya, yeniden dirilme, cennet ve cehennem inancı konularında farklı görüşler vardır. Bazı reformist Yahudiler, fiziki olarak ölümden sonra dirilmeyi ya da Tanrı'nın merhametiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle cehennemi kabul etmez.[8]

Mesihçilik

Yahudilikte "Mesih" kavramı, başlangıçta Tanrı tarafından görevlendirilen kralları ifade etmekteydi. Fakat zamanla, ahir zamanda ortaya çıkacak ve Yahudileri düşmanların elinden kurtarıp Mesih Çağı'nı başlatacak bir kurtarıcı anlamı kazandı.

ARAŞTIRALIM

17. yüzyılda İzmir'de Mesihliğini ilan eden Sabatay Sevi ve onun adına atfen kurulan Sabataycılık akımı hakkında araştırma yapınız.

6 Baki Adam, "Yahudilik", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 237.
7 İsmail Taşpınar, Duvarın Ötesi Yüzü, s. 195-198.
8 Salime Leyla Gürkan, Yahudilik, s. 114.

Yahudi inancına göre beklenen kurtarıcı Mesih, Hz. Davut'un soyundan gelecektir. Fakat onun dünyevî bir kral mı yoksa semavî bir şahsiyet mi olacağı hususunda görüş ayrılığı vardır.[9]

Mesih beklentisi Yahudiler baskı altında olduklarında daha fazla artmış ve birçok kişi böyle zamanlarda mesihlik iddiasında bulunmuştur. Mesihlik iddiasından bulunanlardan birisi de, Sabatay Sevi (ö. 1676) isimli bir Osmanlı Yahudisidir. Yahudi tarihinin en etkili mesihçilik hareketini başlatan Sevi, ilk önce Yahudilerin beklediği Mesih'in kendisini olduğunu iddia etmiş, ardından bu iddiasından vazgeçerek Müslüman olmuştur. Sevi'nin İslam'ı kabulünden sonra hareket "Sabataycılık" adıyla gizli bir yapılanmaya dönüşmüştür. Bazı müritleri Sevi'nin Müslüman olmasını mesihlik görevinin gerçekleşmesi yolunda bir adım olarak görüp şeklen İslam'ı kabul etmiş, ancak Yahudi ayinlerini de gizlice sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu yüzden Müslüman halk onlara kuşku ile bakmış ve onları "dönmeler" olarak isimlendirmiştir.

Günümüzde mesih beklentisi, Ortodoks Yahudiliğin temel inançlarından biridir. Reformist Yahudilikte ise mesih öğretisi kabul edilmez.[10]

Ahit ve Seçilmişlik

TARTIŞALIM

"Dinsel seçilmişlik" ile "etnik seçilmişlik" düşüncesi arasında ne fark vardır? Tartışınız.

Yahudi inancına göre Tanrı, İsrailoğullarıyla bir ahit yapmış ve onları kendisi için özel bir kavim olarak seçmiştir. Tanah'ta iki farklı ahitten bahsedilir. Birincisi, Tanrı'nın Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'la yaptığı ahittir. Bu ahit tek taraflıdır. Tanrı, Hz. İbrahim'in soyunu çoğaltacağını ve onları kutsal topraklara mirasçı yapacağını vadeder.[11]

İkincisi, Hz. Musa Dönemi'nde Tanrı ile tüm İsrail halkı arasında yapılan ahittir. Bu ahit, çift taraflıdır. İsrailoğulları, Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda verilen emirlere uymaları hâlinde, "kutsal kavim" olarak Tanrı'nın özel ilgisini kazanacaklardır. İtaatsizlik hâlinde ise kutsal topraklar dâhil Tanrı'nın yardımıyla elde ettikleri her şeylerini kaybedeceklerdir.[12]

Hz. Musa Dönemi'ndeki "dinsel seçilmişlik" (kutsal kavim) anlayışı, İkinci Mabed Dönemi'nden itibaren yerini "etnik seçilmişlik" (üstün ırk) düşüncesine bırakmıştır.

Modern dönemde bazı Yahudi bilginler seçilmişlik düşüncesini, toplumlar arası eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle reddederler.

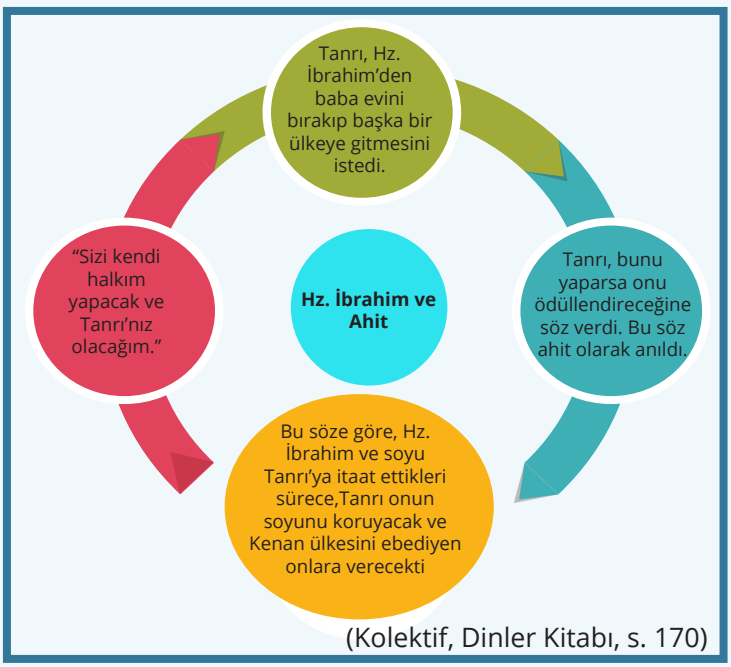

(Kolektif, Dinler Kitabı, s. 170)

9 Kollektif, Dinler Kitabı, s. 178-179.
10 Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 206.
11 Tekvin, 17/6-8.
12 Tesniye, 7/12-13; 26/18-19; 28/1-14.

Kutsal Toprak

Tevrat'ta süt ve bal ülkesi olarak anlatılan[13] ve yeryüzünün merkezinde bulunduğuna inanılan Filistin toprakları, Tanrı'nın kutsallığının ve hükümranlığının doğrudan tecelli ettiği bölgeyi ifade eder. Yahudilere göre burada yer alan Kudüs, krallığın merkezi ve mabedin inşa edildiği yer olması nedeniyle kutsal kabul edilmiştir. Bu sebeple Kudüs ve onun merkezinde bulunan mabed bölgesi, kutsallığın doruğa ulaştığı mekânlar olarak görülür.[14]

Yahudiler, tarihte birçok kez kutsal topraklardan sürgün edilmişlerdir. Yahudiler, dinî bir merkez kabul etmeleri dolayısıyla, her zaman kutsal topraklara geri dönmenin yolunu aramışlardır. Yahudi din otoriteleri, zorunlu kalmadıkça kutsal toprakların dışında yaşamayı veya kutsal topraklar dışında bir devlet kurmayı dine aykırı kabul ederler. Bunun sebebi, Yahudiliğin en temel kurum (Bet Hamikdaş) ve kurallarının bu topraklarda yaşanabilecek şekilde belirlenmiş olmasıdır. Yahudilik bu topraklar dışında tam olarak yaşanamaz.[15]

Günümüz Yahudi Akımları

Günümüz Yahudi akımlarının ortaya çıkışında etkili olan bazı olaylar yaşanmıştır. Bu olaylardan bazıları şunlardır:

1. Fransız İhtilali'nin etkisi: Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da yaşayan Yahudiler, önceki dönemlerde kendilerine uygulanan kısıtlamalar kaldırıldığı için kısmen rahata kavuşmuşlardır. Bu rahat ortam, onların Yahudilik anlayışını etkilemiştir.

2. Beklenen Mesih'in gelmemesi: Şimdiye kadar gelmeyen Mesih'in, bundan sonra da gelmeyeceğini düşünen kimi Yahudiler, yaşadıkları ülkenin şartlarına uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu da ancak geleneksel Yahudilik anlayışını gözden geçirmekle mümkün olacaktır.[16]

3. Yahudi aydınlanma hareketinin etkisi: Yahudi aydınlanmacılığı, Yahudilerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmeyi ve laik sisteme katılmayı öngörüyordu. Avrupa kültürünün herkesin ortak malı olduğu olduğu düşüncesi bazı Yahudilerde yaygınlık kazandı.[17]

BİLGİ KUTUSU

İbranice'de 'mezhep' kavramını ifade eden genel bir terim yoktur. Yahudilikte mezhep ve gruplaşmaların ortaya çıkışı, genellikle Helenistik dönemin yozlaşma ortamına yönelik tepkinin bir sonucu kabul edilmektedir. İlk Yahudi ekolleri Hz. İsa Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.

(Ömer Faruk Harman, "Yahudilik: Mezhepler ve Dinî Gruplar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 212)

13 Çıkış, 3/8.
14 Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 207.
15 Baki Adam, "Yahudilik", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 230.
16 Baki Adam, "Yahudilik", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 244.
17 Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", s. 37; Ali Osman Kurt, Fundamentalist Yahudiler, s. 304-305.

Günümüz Yahudi Akımları	
Ortodoks Yahudilik	Ortodoksluk, Yahudiliği geleneksel şekilde yaşayan bir mezheptir. Ferisiler ve Rabbanî Yahudilerin günümüzdeki temsilcileridir. Yahudi dinî hükümlerinin Tevrat'ta yer aldığı ve Talmud'ta yorumlandığı şekliyle harfiyen yerine getirilmesini isterler. Sinagogda erkek ve kadınlar birbirlerini görmeyecek şekilde ayrı yerlerde otururlar. Cumartesi yasaklarına ve beslenme kurallarına özel önem verirler.
	Hasidiler, Ortodoks Yahudilik içinde radikal kanadı temsil eder. Dinî hükümlerin katı bir şekilde uygulanmasını savunurlar. Dış görünümleriyle kolayca tanınabilirler. Hasidi erkekler, siyah paltolu, siyah şapkalı, uzun sakallı ve favorileri üzerinde lüleleri olan kişilerdir. Evli kadınlar, daima başlarını kapatırlar. Hasidiler, Mesih gelmeden kurulduğu için İsrail Devleti'ni tanımazlar. Bu yüzden devlete vergi vermeyi ve askere gitmeyi reddederler (Ali Osman Kurt, Fundamentalist Yahudiler, s. 304-305).
Reformist Yahudilik	19. yüzyılın başlarında Alman Yahudileri arasında ortaya çıkmış bir harekettir. Reformistler, Tevrat'ın vahiy mahsulü olduğunu kabul etmezler. Onlara göre Tevrat'ın hükümlerinin pek çoğu artık geçerliliğini yitirmiştir. Mesih, kutsal topraklara dönüş ve mabedin yeniden inşası düşünceleri benimsenmez. Ritüellerin dilinin İbranice olması zorunlu değildir. Yerel dillerde ayin yapılabilir ve vaaz edilebilir. Sinagogta kadın erkek karışık yan yana ayine katılabilirler.
Muhafazakâr Yahudilik	Reformistlerin Tevrat'ın beşer eliyle yazıldığı iddiasını kabul etmezler. Tevrat'ın ilahî ilhamla yazdırılmış bir kitap olduğuna inanırlar.
Yeniden Yapılanmacı Yahudilik	Bu hareket, seçilmişlik düşüncesini, toplumlararası eşitlik ilkesine ve modern insan anlayışına ters düştüğü için reddeder. Yahudiliği bir din olarak değil Yahudi toplumunun oluşturduğu ve sürekli gelişen bir medeniyet olarak tanımlarlar. Tevrat'ı vahyedilmiş ilahî bir kitap olarak değil, Yahudi medeniyetinin bir parçası görürler.
Siyonizm	Siyonizm, kökleri 19. yüzyıla dayanan, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma amacıyla ortaya çıkan siyasi bir harekettir. Siyonizm'in birçok çeşidi vardır. Dinî ve politik Siyonizm en çok bilinenleridir. **Dinî Siyonizm:** Kurtarıcı Mesih beklentisine dayanır. Mesih geldiğinde yeryüzünde Tanrı krallığı kurulacak ve bütün insanlık tek bir ırka bağlanacaktır. Bazı dinî Siyonist gruplar, Mesih önderliğinde kurulmadığı için modern İsrail devletini tanımazlar. **Politik Siyonizm:** Theodor Herzl'in başı çektiği bu hareket seküler karakterlidir ve dinî hedefleri yoktur. Amaç, günümüz politik milliyetçilik anlayışı çerçevesinde Yahudi kimliğinin yeniden oluşturmaktır. Politik Siyonistlerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurma çabaları II. Abdülhamit'in karşı koymasıyla önce başarısız olur. Fakat İngiltere ve Amerika'nın desteğiyle David Ben-Gurion 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu resmen ilan eder.

1.3. Yahudiliğin Ritüelleri, Sembolleri ve Kutsal Mekânları

Günlük, Haftalık ve Yıllık Ritüeller

Yahudilikte dinî ritüeller, günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere bireysel veya cemaat hâlinde yapılır.

Günlük, Haftalık ve Yıllık Ritüeller

Günlük

Günlük ritüel, evde bireysel veya mabette cemaat halinde, sabah, öğleden sonra ve güneş battıktan sonra dua etmekten ibarettir. Günlük ritüellerin temelini "Şema Yisrael" (Dinle İsrail) duası ile Amida oluşturur. Amida, ritüelin ayakta yapılan bölümüdür. Erkekler, sabah ritüelinde, diğer vakitlerden farklı olarak başlarına ve omuzlara Tallit örterler. Aynı şekilde Cumartesi haricindeki günlerde, sabah ritüelinde sol kollarına ve alınlarına Tefilin bağlarlar (Abdurrahman Küçük, "İbadet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 19, s. 239).

Haftalık

Şabat (Cumartesi), haftanın en kutsal günüdür. Bu günde Yahudiler hiçbir iş yapmazlar. Bunun nedeni, Yahudi inancına göre Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci gün, yani Cumartesi günü dinlenmiş olmasıdır. Tanrı bu günü Yahudiler için bir dinlenme ve ritüellerini yerine getirme günü ilan etmiştir. Cumartesi çalışma yasağı, Cuma akşamı günbatımında başlar Cumartesi akşamı sona erer.

Yıllık

Yıllık ritüeller, dinî bayramlardır.

Sukot bayramı için hazırlanan bir çadır.

NOT EDELİM

Şabat (Cumartesi) Yasakları: Yahudilerin Şabat günü yapması yasak olan 39 tür iş vardır.

Kutsal metinlerde yer alan yasaklardan bazıları: Toprağı sürmek, tohum ekmek, ekin biçmek, hamur yapmak, fırında pişirmek, düğüm atmak, düğüm çözmek, dikiş dikmek, dikiş sökmek, avlanmak, yazmak, silmek, inşa etmek, yıkmak, ateş yakmak, ateşi söndürmek ve benzeri.

Günümüzde bu yasaklara yenileri ilave edilmiştir. Örneğin, araba, telefon ve elektrikli aletler kullanmak, ışığı açıp kapamak, asansör düğmesine basmak gibi.

http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=-view&id=2651&Itemid=213#Content (02.05.2017)

BİLGİ KUTUSU

Sinagog: Süleyman Mabedi'nin yıkılmasından sonra Yahudilikte mabed olarak sinagog ortaya çıkmıştır. Sinagog, hem cemaat hem de cemaatin toplandığı yer demektir. İbranice karşılığı "keneset"tir. Türkçe'de ise "havra" olarak isimlendirilir.

(Adem Özen, Yahudilikte İbadet, s. 86-87)

İsrail Bayrağı: 1948 yılında kabul edilen İsrail bayrağında, Birinci Siyonist Kongresi için hazırlanan bir tasarım esas alınmıştır. Mavi çizgili tallit ile Davut Yıldızı'ndan esinlenilmiştir (Kollektif, Dinler Kitabı, s. 197).

Dinî Bayramlar

Roş-Haşana

Yahudi takviminde yılbaşıdır. Yahudiler, yılın ilk gününün Tanrı'nın hüküm günü olduğuna ve herkesin kaderinin bu günde belirlendiğine inanırlar.

Yom Kippur

Kefaret günü. Yom Kippur, Yahudilerin en kutsal günüdür. Roş-Haşana'nın ilk gününden başlayıp on gün devam eden tövbenin sonundaki kefaret günüdür. Yahudiler, kişinin bir yıllık kaderinin Roş-Haşana'da belirlendiğine ve Yom Kippur'da son şekli verilip mühürlendiğine inanırlar.

Simha Tora

Tevrat'ı hatim bayramı. "Tora Sevinci" anlamına gelen Simha Tora, Sukot'un sonunda, sinagogdaki haftalık Tevrat okumalarının bir yıllık döngüsünün tamamlanışının kutlandığı bayramdır (Reuven Firestone, Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in Çocukları, s. 157).

Ziyaret Bayramları

Tora'da İsrailoğullarının yılda üç kez Kudüs'e ziyaret yapmaları istenir (Tesniye, 16/16-17.).

Fısıh

Hamursuz Bayramı. Mısır'dan çıkışın anısına kutlanır. Yahudi takvimine göre Fısıh 15 Nisan'da başlar ve bir hafta sürer. İsrail dışında ise sekiz gün kutlanır. Bayram öncesinde tüm mayalı ürünler evden çıkarılır ve hafta boyunca tüketilmez. Bu günlerde mayasız ekmek (matsa) yenir.

Şavuot

Haftalar bayramı. Şavuot, Tevrat'ın Sina'da İsrailoğullarına indirilmesi anısına kutlanır. "Tora Bayramı" da denir. Fısıh'ın ardından yedi hafta sonra, yani ellinci günde kutlanır.

Sukot

Çardaklar bayramı. İsrailoğullarının Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl çölde dolaşmalarının anısına kutlanan birbayramdır. Bu bayramda geçmişi yâd etmek için çadırlar kurulur ve ağaç dallarıyla süslenir.

BİLGİ KUTUSU

Tevrat'ta 248'i emir, 365'i yasaklardan oluşan 613 kural vardır. Dindar bir Yahudi hayatını bu kurallara göre düzenler.

Roş-Haşana'da şofar üfleyen Ortodoks bir Yahudi

Semboller

Sembolü	İsmi	Anlamı
	Davut Yıldızı (Magen David)	Dinî metinlerde hiç bahsedilmez. Yahudiliğin ve Yahudi kimliğinin sembolü kabul edilir. Davut Yıldızı, Yahudilik simgesi olarak ilk kez Prag Yahudi topluluğu tarafından kullanılmıştır. Günümüzde İsrail Devleti'nin bayrağında bulunur ve tüm Yahudiler için evrensel bir sembole dönüşmüştür (Suzan Alalu-Klara Arditi vd, Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 217-222.).
	Menora	Yedi kollu şamdan. En eski Yahudi sembolüdür. Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda gördüğü yanan çalıyı temsil eder. Günümüzde İsrail Devleti'nin resmi sembollerinden biridir. Cumhurbaşkanlığı forsunda, askeri üniformalarda, pasaportların kapaklarında bulunur (Suzan Alalu-Klara Arditi vd, Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 228).
	Mezuza	Evlerin giriş kapısının sağ pervazına yerleştirilen ve içinde Tevrat'tan bölümlerin (Tesniye 6/4-9 ve 11/13-21 cümleler) yazılı olduğu kâğıtların yer aldığı tahta veya metal kutucuk.
	Tallit	Kenarları saçaklı, üzerinde Tevrat'tan bölümler yazılı olan bir dua şalıdır. Erkeklerin sabah ritüellerinde omuzlarına attıkları üzerinde mavi şeritlerin olduğu beyaz renkte bir şaldır. Sabah ritüellerinde tallit üzerindeki beyaz ile mavi renkler ayırt edilebildiğinde başlanır.
	Tefilin	Erkeklerin bayram ve Cumartesi günleri dışında, sabah ritüellerinde sol kollarına ve alınlarına muska şeklinde bağladıkları, içinde Şema Yisrael duasının yazılı olduğu iki kutucuktan ve bir deri kayıştan ibarettir.
	Kippa	Erkeklerin ritüel esnasında ve Tevrat çalışırken başlarına örttükleri küçük takke biçiminde başlık.
	Şofar	Roş-Haşana ve Yom Kipur bayramlarında çalınan koç veya keçi boynuzundan yapılmış bir borudur.

İbadet yapmak için yukarıdaki sembolleri kullanan bir Yahudi

ARAŞTIRALIM

Yahudiler, Süleyman Mabedi'nden geriye kalan batı duvarını niçin "Ağlama Duvarı" olarak isimlendirmişlerdir? Araştırınız.

Kutsal Mekânlar

Bet Hamikdaş: Yahudilikte mabed denilince Kral Süleyman'ın MÖ 967-960 yıllarında Kudüs'te yaptırdığı Bet Hamikdaş (Kutsal Ev) anlaşılır. Yahudilere göre Kral Süleyman bu mabedi, babası Kral Davut'un vasiyeti ve Tanrı'nın iradesine göre inşa etmiştir. Kral Süleyman tarafından yaptırıldığı için "Süleyman Mabedi" olarak da bilinir.

Süleyman Mabedi, MÖ 586'da Babilliler tarafından tahrip edilmiştir. MÖ 515'de Pers İmparatorluğu döneminde sürgünden dönem Yahudilerce yeniden inşa edilmiştir. En son Romalılar tarafından MS 70 yılında ikinci kez yıkılmıştır.

Günümüzde Süleyman Mabedi'nden geriye sadece "batı duvarı" (ağlama duvarı) kalmıştır. Rivayete göre batı duvarını, Yavuz Sultan Selim Kudüs'ü fethedince toprak altından gün yüzüne çıkartmıştır.[18]

BİLGİ KUTUSU

Kudüs'te Yahudilerin Süleyman Mabedi'nin de içinde bulunduğu ve Müslümanlarca Harem-i şerif olarak adlandırılan bölgeye, Hz. Ömer (r.a) Devri'nde küçük bir mescit yapılmıştır. Emevîler Dönemi'nde Abdülmelik b. Mervân 691'de muallak taşı üzerinde Kubbetü's-Sahra'yı inşa ettirmiştir. Onun tarafından yapımına başlanan Mescid-i Aksâ'yı oğlu Velîd tamamlamıştır. Bir ziyaret yeri olan Kubbetü's-Sahra'nın aksine, Mescid-i Aksâ ibadet mahallidir. Bugün Mescid-i Aksâ denilince genellikle, Emevî halifesi Abdülmelik'ten Osmanlı Padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'a kadar pek çok halife ve hükümdar tarafından burada inşa edilen Kubbetü's-Sahra, mezar türbe, tekke, zâviye, sebil gibi yapıların bulunduğu, yaklaşık 150 dönüm arazi üzerine serpiştirilmiş binalar külliyesi anlaşılır.

(Ahmet Güç, "Mâbed ve İbadet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 209)

Ağlama duvarından bir görüntü

Kubbetü's-Sahra

18 Suzan Alalu vd., Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 206.

2. HIRİSTİYANLIK

	Hıristiyanlık (Kimlik Kartı)
Dinin Adı	Hıristiyanlık
Başlangıcı	1. yüzyıl
Öncü İsim	İsa
Tanrı Düşüncesi	Teslis
Temel Kaynak (Kutsal Kitap)	Kitâb-ı Mukaddes / Kutsal Kitap
İnanç Esasları	Teslis, Peygamberlik, Vahiy, Kurtuluş
Akımlar	Katolik, Ortodoks, Protestan
Mensubu	2.2 milyar
Köken	Filistin
Yayıldığı Ülkeler	Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Rusya

2. 1. Hıristiyanlığın Tarihçesi

Doğduğu Zemin

Hıristiyanlığın doğduğu zeminde Yahudilik ve diğer kültürlerin etkisi önemlidir. Zira bu dönemde Yahudiliğin, hem Helenist kültürden ciddi anlamda etkilenip kendi dillerini unutmaya başladıkları hem de bir birinden farklı birçok Yahudi mezhebinin bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde Yahudilerin din anlayışlarının birbirinden oldukça farklı olduğu söylenebilir.

Grek, Roma, Helenistik ve Pagan (Putperest) kültürlerinin de Hıristiyanlığın oluşmaya başladığı dönemde etkili olduğu söylenebilir. Felsefi açıdan *Grek* kültürü, Yeni Eflatunculuk gibi ekollerin Hıristiyanlığın teslis doktrininin gelişme-

Hz. İsa Dönemi'nde Filistin bölgesi

sinde önemine dikkat çekilmektedir. Romalıların, imparatorları tanrılaştırma eğilimi; Helen ve Pagan kültürünün ölen ve yeniden dirilen tanrılar aracılığıyla kurtuluşun gerçekleşeceğine inanmaları, Hıristiyanlığın bazı doktrinlerinin şekillenmesinde etkilidir.[19]

Doğuşu

Hz. İsa (a.s) Dönemi: Hz. İsa'nın (a.s) doğumu her ne kadar günümüzde miladi takvimin başlangıcı olarak kabul edilse de onun MÖ 5 veya 4 yıllarında doğduğu söylenebilir. Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde farklı Yahudilik anlayışlarının olduğu görülmektedir. Hz. İsa (a.s), söylemlerinden rahatsız olan Yahudi din adamlarının kışkırtması ve Romalıların infaz etmesi sonucu çarmıh hadisesiyle karşı karşıya gelmiştir.

Hıristiyanlar dinlerinin kurucusu olarak Hz. İsa'ya (a.s) işaret etseler de burada referans aldıkları şahıs, *tarihsel İsa*'dan daha çok *tanrısal İsa* olarak adlandırılan tarih üstü ve mucizevi bir kimliğe sahip olan bir kişiliktir. Zira gerçek İsa, Hz. Musa (a.s) şeriatine sadık bir kişi olarak yaşamışken tanrısal kişiliğe sahip olduğu iddia edilen İnancın İsa'sı, Musa'nın şeriatini kaldıran bir kişiliğe ve tanrısal özelliğe büründürülmüştür.[20]

Havariler Dönemi: Hz. İsa sonrası dönemde Hıristiyanlık en genel hatlarıyla ikiye ayrılmıştır. Bunlar, Yahudi-Hıristiyanlığı ve Gentile (Centile) Hıristiyanlığı (Yahudi olmayan/ Putperest kökenli Hıristiyanlar).

i) Yahudi-Hıristiyanlığı: Bazı hususlarda dönemindeki Yahudi liderlerle tartışmış olmasına rağmen Hz. İsa'nın Musa şeriatine sadık bir Yahudi gibi yaşaması sebebiyle Musa şeriatine uymayı öğütleyen ve İsa'nın beklenen Mesih olduğuna inanan akıma *Yahudi-Hıristiyanlığı* denir.[21]

ARAŞTIRALIM

Hz. İsa (a.s) MÖ 5 veya 4 senesinde doğmasına rağmen Miladi takvimin başlangıcının 0 (sıfır) olarak kabul edilmesinin sebepleri ne olabilir? Araştırınız.

BİLGİ KUTUSU

Hıristiyanlık İsmi Nereden Gelmektedir?: Hıristiyanlık, Grekçe Christos (Kristos) kelimesinden türemiş ve Mesihçi anlamına gelmektedir. İlk defa bu isim onlara, Antakya'da Gentile (Yahudi olmayanlar) tarafından verilmiştir. İslam literatüründe Nasraniyye, Mesihiyye ve İseviyye şeklinde isimler kullanılmaktadır.

NOT EDELİM

Hıristiyanlar dinlerinin kurucusu olarak Hz. İsa'yı (a.s) görürler. Ancak burada referans aldıkları İsa, (İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen) tarihsel İsa'dan daha çok, İnancın İsa'sı olarak adlandırılan tarih üstü ve mucizevi bir kimliğe sahip, tanrısal özellikleri olan bir kişiliktir.

ii) Gentile-Hıristiyanlığı: Kurtuluş için Musa şeriatine uymanın şart olmadığını, sadece İsa'nın insanlığın günahları için kurban olduğuna iman etmenin yeterli olduğunu kabul eden akıma Gentile Hıristiyanlığı denir. Bu akımın başını, Tarsuslu Pavlus çekmektedir. O, domuz eti yememe, sünnet olma, Cumartesi yasağını (Şabat) ihlal etmeme gibi hususların kurtuluş için yegâne şart olmadığını söylemiştir.

Hz. İsa (a.s) hayatında hiçbir zaman domuz eti yememişken, sünnet olmayı öğretirken, Şabat kurallarına riayet ederken; Pavlus'un başını çektiği Gentile Hıristiyanlığı bu hususların

19 Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 17, s. 329-330.
20 Mahmut Aydın, Hz. İsa'ya Ne Oldu?, s. 14-50, 147-150; Mahmut Aydın, İsa Tanrı Mı İnsan Mı?, s. 43-47.
21 Hans Joachim Schoeps, Yahudi Hıristiyanlığı, s. 35-52.

BİLGİ KUTUSU

Hıristiyanlığın yayılması için yapılan faaliyetlere, misyonerlik denilir.

hiçbirini uygulamamıştır. Günümüzdeki tüm Hıristiyan mezheplerinin Gentile Hıristiyanlığının devamı olduğu, Yahudi-Hıristiyanlığı gibi akımların ise tarih içinde yok oldukları göz önüne alınırsa Hz. İsa'dan günümüze kadarki değişim gözler önüne serilmiş olur.

Pavlus'un üç misyon yolculuğunun haritası

Hıristiyanlığın yayılışını gösteren harita

Başlangıçta İsa'ya inananlara zulmeden Pavlus[22], Kutsal Kitap'taki *Resullerin İşleri* kitabı 9/1-6'da iddia ettiği üzere kendisinin vizyon adını verdiği bir yöntem aracılığıyla İsa'yı görmüş ve böylece bu harekete dâhil olmuş bir kişidir. Musa şeriatının esnetilmesinde, Tanrı yerine İsa'yı merkeze alan Hıristiyanlık yorumunun ve tanrısal özelliğe sahip İsa düşüncesinin ortaya çıkmasında önemli rolü olmuştur.

Hıristiyanlığın paganlar arasında yayılmasında en önemli misyoner olan Pavlus'un misyonerlik stratejini bizzat kendi söylemiyle şöyle aktarabiliriz:

"Kimsenin kölesi olmayan özgür biri olduğum hâlde, daha çok kişiyi kazanayım diye kendimi herkesin kölesi yaptım. Yahudileri kazanayım diye Yahudilerle Yahudi oldum. Musa şeriati altında olmadığım hâlde, onun hükmü altında olanları (Yahudiler) kazanayım diye onlara şeriatin hükmü altında biri gibi davrandım. Kendim Tanrı'nın kanununa sahip olup Mesih'in kanununun hükmü altında olduğum hâlde, kanuna sahip olmayanları (gentile) kazanayım diye, onlara kanunu olmayan biri gibi davrandım. Zayıfı kazanayım diye zayıfla zayıf oldum. Mümkün olan her yolla birilerini kurtarayım diye *her tür insanla her şey oldum.*"[23]

22 bk. Şinasi Gündüz, Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, s. 203-250; Fuat Aydın, Pavlus Hıristiyanlığına Giriş, s. 53-110.

23 I. Korintoslulara Mektup, 9/19-22.

KRONOLOJİK HIRİSTİYANLIK TARİHİ

Hz. İsa

- Hıristiyanlar, MÖ. 5 veya 4 yılında doğan Hz. İsa'yı, Hıristiyanlığın kurucusu olarak kabul ederler.

Havariler Dönemi

- Hz. İsa'nın takipçilerinin Hz. İsa sonrası bu dinin yönelimi hakkında karar vermek zorunda kaldıkları dönem.

Konstantin'den Büyük Gregory'ye

- Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nda Konstantin'in ilan ettiği Milan Fermanı'na (313) kadar illegal bir din olarak kabul edilmiştir. Bu ferman ile beraber imparatorlukta Hıristiyanlara yapılan takibat son bulmuştur.
- Bu dönemde İsa'nın Tanrı olmadığını söyleyen Arius (ö. 336) ile İsa'nın Tanrılığını savunan Athanasius'un (ö. 373) (Atanasius) görüşleri karşı karşıya gelmiş ve İznik Konsili'nde (325) Athanasius'un görüşü kabul edilmiştir. Ardından da 395 yılında I. Theodosius, Hıristiyanlığı Roma'nın resmî dini olarak ilan etmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Konsil: Çeşitli dinî geleneklerde (özellikle Hıristiyanlık ve Budizm'de) inanç esasları ve ritüeller gibi konulardaki sorunları görüşmek ve karara varmak üzere üst düzey din adamlarının katıldığı toplantıya denir.

ARAŞTIRALIM

Kapadokya'da kilise ve evlerin yer altında olduğu bölgeler bulunmaktadır.

Bu kilise ve evlerin yerin altına yapılış amacı nedir?

Ortaçağ Dönemi

- Bu dönemde Papalık makamı ile imparatorluklar birleşerek, kilise-devlet bütünleşmesi meydana gelmiştir. Bu, Slavların Hıristiyanlaştırılmasında olduğu gibi misyonerlik faaliyetleri için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Zira Papalık, devlet güçlerini de yanına alarak misyonerlik faaliyetlerini artırmıştır.
- İkon kırıcılığı olarak adlandırılan ve İmparator III. Leon'un, 730'larda kiliselerde bulunan aziz ve şehitlerinin suretlerinin (ikon) kırılmasını emrettiği olay, dönemin en ciddi problemlerinden biridir.
- 1054 yılında Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin birbirini aforoz (kâfir) ilan etmeleri; 1096-1272 yılları arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri; Kilisenin çok fazla dünyevileşmesine karşı Fransisken, Dominiken gibi tarikatların kurulması, Ortaçağ'ın önemli olgularındandır.

ARAŞTIRALIM

İmparator III. Leon'un kilisede bulunan heykellerin (ikonların) kırdırılmasını emretmesindeki sebep nelerdir?

Bu hususta İslam'ın Tevhid inancının bir etkisi olabilir mi? Araştırınız.

Modern Dönem

- 14. yüzyıldan sonra kilisenin ihtiyaçlara cevap veremediği, dini anlamdaki açıklamaların yetersiz kaldığı ve Hıristiyanlığın temel öğelerinden uzaklaşıldığı şeklindeki söylemler etrafında, Reform hareketlerinin başladığı görülür. Bu hususta Martin Luther (ö. 1546), reform hareketlerinin öncülüğünü yapmıştır.
- 18. yüzyıldaki Batı Aydınlanması ile kilise teolojik konularda bilim ve felsefenin kendine yönelttiği sorulara cevap vermekte zorluk yaşamıştır. Sonraki süreçte de misyonerlik, misyonerliğin bir türevi olarak işlev gören diyalog ve ekümeniklik şeklindeki söylemlerle modern dünyada varlığını sürdürmektedir (Hıristiyanlığın tarihi hakkında geniş bilgi için bk.: Şinasi Gündüz, Hıristiyanlık, s. 62-90; Kürşat Demirci, 'Hıristiyanlık', TDV İslam Ansiklopedisi, C 17, s. 328-340).

2.2. Hıristiyanlığın İnanç Esasları

Teslis

Hıristiyanlar, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı altında üç kişilikte tek bir Tanrı'nın varlığına inanırlar. Bu sisteme göre *Baba*, evreni yaratmış; Tanrının kelamı kabul edilen *Oğul*, insanların asli günahına kefaret olarak kendini çarmıhta feda etmiş ve *Kutsal Ruh* ise ilahî sevgiyi insanların kalbine yerleştiren manevi bir güç olarak tanımlanmıştır. Hıristiyanlar bu formüle, *üçlükte birlik* veya *birlikte üçlük* demektedirler. Hıristiyanlara göre Tanrı; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birleşimi olan *mürekkeb* bir Tanrı'dır. İnancın bu karışık yapısı nedeniyle, akılla kavranamayacağı ve ancak iman edilmesi gereken bir sır/ gizem olduğu dile getirilir. Nitekim ilk dönem Hıristiyan teologlardan Tertullian (ö. 220) "Saçma olduğu için inanıyorum." diyerek teslisin bir gizem olduğuna işaret etmiştir.[24]

Bu inançla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın (c.c.) üç veya üçün biri kabul edilmesi ve Allah'a (c.c.) oğul isnat edilmesi[25] eleştirilmiştir ve bunların Hz. İsa'nın (a.s.) tebliğine aykırı düştüğü belirtilmiştir. Ayrıca Allah'ın (c.c.) mürekkeb/birleşik bir Tanrı olduğu inancına, *İhlâs suresi ile* net bir tavır gösterilmiştir:

"De ki: O, Allah'tır, *tektir*. Allah Samed'dir. O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir.). Kendisi de doğmamıştır (Kimsenin çocuğu değildir.). O'nun hiçbir dengi yoktur."[26]

Kutsal Kitap

Hıristiyanlığın kutsal kitap külliyatına, Kitâb-ı Mukaddes denilir. Bu külliyat, Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten oluşur. Katolikler, Eski Ahit'in 46, Yeni Ahit'in de 27 kitaptan oluşan listesini; Protestanlar ise Eski Ahit'in 39, Yeni Ahit'in de 27 kitaplık listesini kabul ederler.

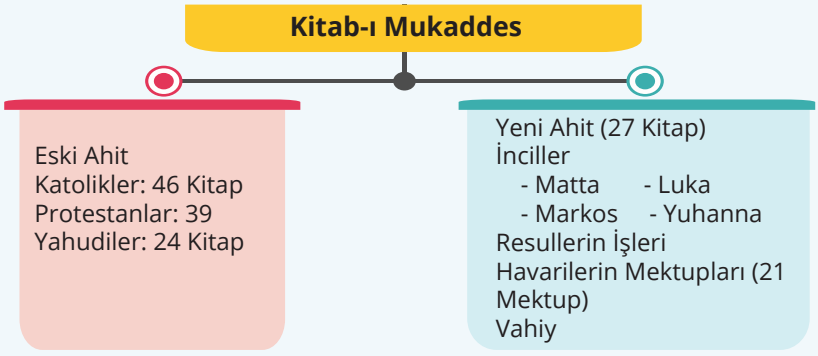

Hıristiyanlara göre Hz. İsa (a.s) ne bir İncil yazmış ne de yazdırmıştır. Çünkü Hz. İsa, Tanrı'nın kelamı olarak kabul edildiği için vahyin bizzat kendisidir. Günümüzdeki İncil metinleri ise Hz. İsa (a.s) ile ilgili ha-

TARTIŞALIM

Markos İncili İsa'nın, Fısıh Bayramı'nda saat 9'da çarmıha gerildiğini söylerken (Markos, 15:25); Yuhanna İncili Fısıh Bayramı'nın arefesinde saat 12'de (Yuhanna, 19:14) çarmıha gerildiğini belirtir.

Hıristiyanlar İncil metinlerindeki bu kadar net çelişkileri nasıl yorumlamaktadırlar? Tartışınız.

24 Teslis hakkında geniş bilgi için bk.: Mehmet Bayraktar, Bir Hıristiyan Dogması Teslis, s. 35-88.
25 bk. Nisâ suresi, 171. ayet; Mâide suresi, 17, 72, 75, 117. ayetler; Tevbe suresi, 30. ayet.
26 İhlâs suresi, 1-4. ayetler.

BİLGİ KUTUSU

Kitâb-ı Mukaddes, Eski Ahit ile Yeni Ahit'in birleşiminden oluşan Hıristiyan Kutsal Kitap külliyatına denilir.

Eski Ahit, Kitâb-ı Mukaddes'in hem Yahudiler hem de Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen külliyatına verilen isimdir. Yahudiler bu külliyata, Tanah ismini verip 24 kitaptan oluştuğunu kabul ederken; Katolikler 46, Protestanlar ise 39 kitaptan oluştuğunu belirtirler.

Yeni Ahid, Kitâb-ı Mukaddes'in ikinci bölümü olup yalnızca Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen 27 kitaplık külliyata denilir. Yeni Ahit, 4 İncil, Resullerin İşleri, 21 Mektup (13'ü Pavlus'a ait) ve Vahiy kitabından oluşmaktadır.

varilerin veya sonraki dönemde şifahen duyulan anlatıların bir araya getirilmiş hâlidir. Bu hususta Luka İncili'nin yazarı İncil metninin nasıl oluştuğunu şöyle aktarır:

"Birçok kişi aramızda olup bitenlerin tarihçesini yazmaya girişmiştir. Nitekim başlangıçtan beri bu olayların görgü tanığı ve Tanrı sözünün hizmetkârı olanlar bunları bize iletmişlerdir. Ben de tüm bu olayları ta başından özenle araştırmış biri olarak bunları sana sırasıyla yazmayı uygun gördüm."[27]

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere bu metnin yazarı en iyi ihtimalle havarilerden sonraki kuşak olabilir.

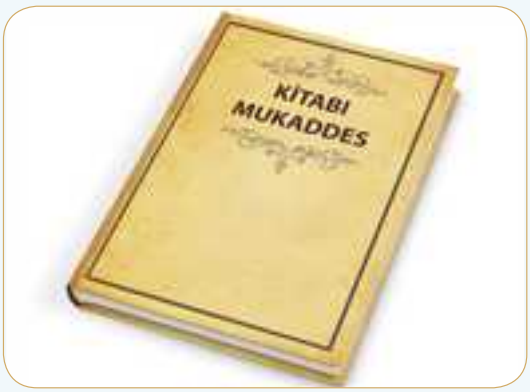

Hıristiyanların kutsal kitabı Kitâb-ı Mukaddes

Hıristiyan araştırmacıların da kabul ettiği üzere yazılan İncil metinleri, Markos yaklaşık 70; Matta ve Luka 90 ve Yuhanna İncili de 110'lu yıllarda kaleme alınmıştır. Ayrıca 27 kitaplık bu listenin dışında sahih (kanonik) kabul edilmeyen birçok İncil (Yakub, Yahuda İskaryot, Tomas İncili vb.) ve yazılar da (Barnaba'nın mektubu, Pavlus'un apokalipsesi vb.) bulunmaktadır.[28]

Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı (a.s) Tanrı'nın kelamı şeklinde tanımladıkları için Tanrı tarafından indirilmiş ayrı bir İncil metninin olmadığını ifade ederler. Müslümanlar ise Allah'ın (c.c.), Hz. İsa'ya (a.s.) İncil adı verilen bir kitap indirdiğine inanırlar. Kur'an-ı Kerim bu hususu şöyle belirtir: "Meryem oğlu İsa'ya da içinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takva sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik."[29]

TARTIŞALIM

Kur'an-ı Kerim'deki Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili ayetler ile Hıristiyanların bu konu hakkındaki inançları arasındaki farklılıklar nelerdir?

Arkadaşlarınızla tartışınız.

27 Luka, 1/1-3.

28 Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 78-84; Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık/ Kutsal Metinler ve Dinî Literatür", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 17, s. 340-345.

29 bk. Mâide suresi, 46. ayet.

Peygamberlik

Hıristiyanlık, Yahudilerin Kutsal Kitabını ve burada geçen tüm peygamberleri kabul etmekle birlikte Hz. İsa'yı peygamber olarak görmezler. Zira o, "Tanrı'nın Kelamı", "Tanrı'nın Oğlu" olarak algılandığı için ona peygamberlikten çok daha üst bir statü verilmiştir.

ARAŞTIRALIM

Hıristiyanlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği hakkında günümüzde ne düşünmektedirler?Araştırınız.

Vahiy

Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın diğer peygamberlerde olduğu üzere bir vahiy aldığını kabul etmez. Zira Hz. İsa Tanrı Kelamı şeklinde tanımlandığı için vahyin bizzat kendisi olarak görülür. Böylece onun, tanrısallık yönü ön plana çıkartılır. Günümüz İncil metinleri ise, Hz. İsa'nın yaptığı işlere, söylediği iddia edilen sözlere ve havarilere nispet edilen metinlerdir.

Kur'an-ı Kerim bu hususta, diğer peygamberlerde olduğu üzere Hz. İsa'ya kendinden önceki kitapları tasdik edici, insanlara yol gösterici ve hidayet kaynağı olan İncil isimli bir kitabın verildiğini ve bunun insanlara tebliğ edilmesinin emredildiğini söyler.[30]

Kurtuluş

Hıristiyanlığa göre Âdem ve Havva'nın cennette işlediği günah nedeniyle tüm insanlığın günahkar olduğu şeklindeki asli günah doktrini, Hıristiyanlığın en temel öğretilerinden biridir. Bu teoriyi ilk defa ortaya atan kişi de Pavlus'tur. Böylece Hıristiyanlığa göre tüm insanlığa sirayet etmiş olan bu günahın affedilmesi için Tanrı, biricik Oğlu İsa'yı göndermiş ve o da çarmıhta "Tanrım, Tanrım! Neden beni terkettin?"[31] deyip acılar içinde çarmıhta can vererek insanların günahlarına kefaret olmuştur. Bu bağlamda Hıristiyanlıkta kurtuluş, İsa'nın bu eylemine sadece iman etmeye dayanır.[32]

İslamiyet ise kurtuluş noktasında kişinin iman ve amelinin birlikteliğini merkeze alıp başkasının günahının tüm insanlığa yüklenemeyeceğini[33] söyleyerek kurtuluşun bireyselliğine dikkatleri çeker.

ARAŞTIRALIM

Kurtuluş konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında farklılıklar var mıdır? Araştırınız.

30 bk. Mâide suresi, 46. ayet, Âl-i İmrân suresi, 3., 48., ve 65. ayetler; A'râf suresi, 157. ayet.
31 Markos 15/34; Matta 27/46.
32 Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 97-98; Mahmut Aydın, Anahatlarıyla Dinler Tarihi, s. 364-366.
33 Zümer suresi, 7. ayet.

Hıristiyanlıkta Önemli Kiliseler

Katoliklik

Katolik kelimesi *evrensel* anlamına gelmektedir. Bu kilise, kendisinin havari Petrus tarafından kurulduğunu ifade eder. Katolik Kilisesi'nin merkezi yani Papalık makamı, Vatikan'dır. Papalık'tan başlayıp diacon'a (diakon: rahip yardımcısı) kadar inen bir ruhbanlık sınıfı vardır ve ruhban sınıfına mensup hiçbir kişi evlenemez, kendisinin malı, mülkü olamaz. Papa'nın yanılmaz olduğuna inanılır. Ruhban sınıfına mensup olmayanlar (laikler), evlenebilir ancak boşanamazlar. Ritüel ve ayinler Latince yapılır.

Günümüzde Güney ve Orta Amerika, Güneybatı ve Merkezi Avrupa (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz) ülkelerinde ciddi oranda Katolik bulunmaktadır.[34]

St. Pierre Kilisesi - Vatikan

Ortodoksluk

Ortodoks kelimesi, *doğru inanç* anlamına gelmektedir. Kilise kendisinin, havari Andreas tarafından kurulduğunu belirtir. Ortodoks Kilisesi'nin en önemli kadim merkezi İstanbul'dur. 1054 tarihinde Katoliklerle aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle iki kilise birbirini aforoz (kâfir) ilan ederek birbirinden tamamen ayrılmışlardır. 1453'te Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethedince bir kısım Ortodoks, sonradan "üçüncü Roma" şeklinde isimlendirdikleri Rusya'ya gitmiştir. Ortodokslar, ruhban sınıfının en üst kademesindeki kişiye, Patrik derler. Diacon ve rahip sınıfında olanlar evlenebilir.

İstanbul'da bulunan Fener Rum Patrikhanesi

34 Katolik Kilisesi hakkında geniş bilgi için bk.: Bekir Zakir Çoban, Geçmişten Günümüze Papalık, s. 259-355; Ömer Faruk Harman, "Katolik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 55-58, Abdurrahman Küçük, Günay Tümer vd., Dinler Tarihi, s. 404-405.

Ancak daha üst kademelerdeki kişiler evlenemez. Ritüel ve ayinler Grekçe yapılır. İsa ve diğer önemli Hıristiyan azizlerinin heykel ve resimleri (ikonlar), çok önemli olup bunlara saygı gösterilir.

Günümüzde Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Yunanistan ve Rusya'da Ortodoks Kilisesi'ne mensup insanlar çoğunluktadır.[35]

NOT EDELİM

1054 tarihinde Katolikler ile Ortodokslar, Kutsal Ruh'un neyden çıktığı/ sudur ettiği hususunda anlaşmazlık yaşarlar. Katoliklerin, Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan (filioque) çıktığı şeklindeki söylemine karşı çıkan Ortodokslar, Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan çıktığını belirtip filioque terimini reddederler. Bu anlaşmazlık nedeniyle iki kilise birbirini aforoz (kâfir) ilan ederek birbirinden tamamen ayrılmışlardır.

Protestanlık

Katolik Kilisesi'nin yaptığı uygulamaları protesto etmesi nedeniyle bu gruba Protestanlar denilmektedir. Onlara göre Papalık ve ruhban sınıfı, dinî yetkilerinin dışına çıkıp siyasallaşmış, dünyevi amaçlar peşinden koşmaya başlamıştır. Protestanlık Papa'nın yanılmazlığı, ruhban sınıfının halkın inançlarını istismar etmesi, cennetten arsa satılması (endüljans) gibi uygulamaları da doğru bulmayan Martin Luther'in (ö. 1546) öncülüğünde ortaya çıkmış bir mezheptir. Kişinin, *sadece Kutsal Kitap, sadece İman ve sadece Lütuf* aracılığıyla kurtulabileceğinin söylendiği *üç Sola* öğretisi, Protestanlığın en temel inancıdır. Bu söylemle, kişinin kurtulmak için ruhban sınıfına ihtiyacının olmadığı, herkesin Kutsal Kitabı anlayabileceği, kendi diliyle ayin yapabileceği ve Tanrı'nın lütfu ile kurtulacağı belirtilir.

Günümüzde Almanya, İngiltere ve Amerika'da yoğun bir nüfusa sahiptir.[36]

TARTIŞALIM

Protestanlığın kurucusu Martin Luther Hıristiyanlığın kutsal kitabının diğer dillere tercüme edilmesini neden istemiştir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

YORUMLAYALIM

Katolik Kilise'nin ihtiyaçlara cevap veremediği, dinî anlamdaki açıklamalarının yetersiz kaldığı ve Hıristiyanlığın temel öğelerinden uzaklaşıldığı şeklindeki söylemlerle Martin Luther öncülüğünde başlayan Reform hareketlerinin Hıristiyanlık açısından sonuçlarını yorumlayınız.

Diğer Kiliseler

Evanjelik Kilise

Yunanca "evangelion"dan türeyen ve "güzel haber, müjde" anlamına gelen Evanjelik, özellik-

TARTIŞALIM

Günümüz Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkelerinde Evanjelik kilisenin siyasetteki etkilerini din-siyaset ilişkisi bağlamında tartışınız.

35 Ortodoks Kilisesi hakkında geniş bilgi için bk.: Kürşat Demirci, Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi, s. 27-75.
36 Protestanlık hakkında geniş bilgi için bk.: Hakan Olgun, Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık, s. 21-120.

le 17. yüzyıldan sonra birçok Protestan grubu bünyesinde barındıran harekete denilir. Avrupa ve Amerika'daki birçok Protestan grup, kendini Evanjelik kilise olarak nitelendirir ve Amerika'da en etkili dinî gruplardan biridir.

Bu gruba göre Evanjelik öğretileri kabul eden kişinin *yeniden doğduğuna* inanırlar. Bunun için de bireysel dindarlık ve dinî tecrübe önemlidir. Kutsal Kitap, lafzi/ literal olarak okunur. Mesih'in geleceğine olan inanç en temel öğreti olup O'nun gelmesinden önce olacak felaketler (deprem, sel, savaş/Armagedon) çok dikkatli bir şekilde takip edilmektedir. Misyoner faaliyetlere, çok önem verilir ve bu bağlamda kitle iletişim araçları (tv, internet vb.) kullanılır.

Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslam'da da dinin anlaşılmasına yönelik farklı yorumlar (Sünni, Şii vb.) ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Hıristiyanlıkta mezhepler bir nevi "farklı din" hüviyetine sahiptir. Zira tarihte birbirlerini aforoz etme ve Haçlı Savaşları esnasında Katoliklerin, Ortodoksları da öldürmesi gibi hususlar yaşanmıştır. Ayrıca günümüzde herhangi bir kiliseye mensup olan bir kişi, diğer bir kilisede ayin yapmaz. Örneğin Katolik olan bir kişi, Protestanlara ait bir kilisede ayin yapmaz. Bu açılardan mezhep kavramı, Hıristiyanlıkta İslam'dakinden daha farklı bir anlam taşımaktadır.[37]

2.3. Hıristiyanlığın Ritüelleri, Sembolleri ve Kutsal Mekânları

Hıristiyanların ayinlerini yaptığı yerlere kilise denilir. Bu terim, Yunanca "ekklesia" teriminden türemiş olup hem toplanma yeri hem de Hıristiyan toplumunu ifade eder. Günümüzde kiliselerin yapı itibarıyla büyük olanlarına katedral; daha küçük ve sade olanlarına da şapel ismi verilir.

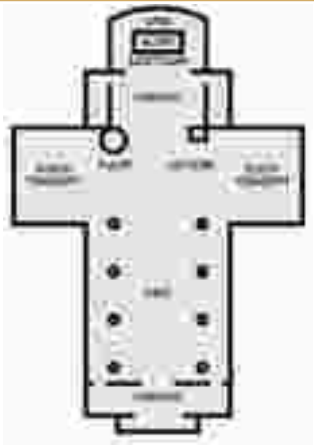

Bir Kilise Planı
Altar/ Sanctuary: Sunak yeri. Rahiplerin bulunduğu, dua ve ayinleri yönettikleri yer.
Vaaz kürsüsü/Pulpit: Vaazların yapıldığı kürsü.
Nave: Ana ayin mekanı olup ayine gelenler, burada otururlar.
Narthex: Son cemaat yeri.

Ritüeller

Hıristiyanlıkta ritüeller, günlük, haftalık ve yıllık olarak şu şekilde sıralanabilir:

Günlük ritüeller: Ruhban sınıfına mensup olmayanlar için sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa ayin söz konusudur. Dualar ve ilahilerle ayin yerine getirilir. Ruhban sınıfının ise ait oldukları kilise ve tarikata göre ayin saatleri daha fazladır.

Haftalık ritüeller: Hıristiyanlar, haftalık ayinlerini Pazar günü yaparlar. En önemli ayin olması nedeniyle tüm Hıristiyanların gelmesi beklenmekle beraber günümüzde özellikle Avrupa ve Amerika'da katılım oranı ciddi seviyede düşük-

37 Ali İsra Güngör, Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket, 94-175; A. Rafet Özkan, Amerikan Evanjelikleri Baptistler, s. 13-36; Bayram Polat, Evanjelik Bir Hareket Metodist Kilisesi, s. 110-124.

tür. Bu ayinde rahip, vaaz yapar, dua eder ve ayinin en önemli unsuru olan ekmek şarap ayini sakramentini yerine getirir. Hıristiyanların ayinlerini Pazar günü yapmasının arka planında Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın (a.s) Cuma günü çarmıha gerilip Pazar günü dirilmesi yatmaktadır.

Yıllık ritüeller: Hıristiyanların yılın değişik günlerine denk gelen birçok ritüelleri/ bayramları olmasına rağmen Noel, Lent, Paskalya ve Pentekost en önemli yıllık bayramlardır.

BİLGİ KUTUSU

Noel ile yılbaşı farklı kutlamalardır. Noel, Hz. İsa'nın doğumu anısına kiliselerin farklı tarihlerde kutladıkları dinî bir gün iken; yılbaşı ise Miladi takvimin başlangıcı olarak kutlanılan seküler bir etkinliktir.

Antalya'nın Demre ilçesinde doğduğu kabul edilen Noel Baba figürünün Aziz Nikolas olduğu belirtilir. Ancak sıcak bir yer olan Antalya'dan ren geyiklerinin çektiği bir kızakla seyahat yapan birine dönüşmesi, Noel Baba'nın Hıristiyanlık öncesi dönemden Hıristiyanlığa geçmiş bir unsur olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Noel/ Christmas: Hz. İsa'nın (a.s) doğumu anısına 25 Aralık (Katolikler) veya 6 Ocak'ta (Doğu Kiliseleri) kutlanan bayramdır.

Lent: Paskalya öncesinde bu güne hazırlık olarak kırk günlük dua ve oruç günlerine denir. Bu kırk günlük oruç, günümüzde bir perhiz yani normal yemeklerinizi yemenizle beraber en çok sevdiğiniz bir yiyecek (et), içecek (kahve) veya etkinlikten (film seyretmek vb.) uzak durmak şeklinde uygulanır.

Paskalya/ Easter: Hıristiyanlığa göre Hz. İsa'nın (a.s) çarmıha gerildikten üç gün sonra dirilmesi anısına kutlanılır. Ölümden dirilişin sembolü olarak renkli yumurtaların saklanıp çocukların bulduğu bir etkinlik yapılır.

Pentekost: Paskalya'dan elli gün sonra Kutsal Ruh'un havarilere inişi anısına kutlanılan bayramdır.

Sakramentler: Hıristiyanlıkta kilise sırları ve inancın göstergesi düzenli olarak yapılan ritüellere sakrament denilir. Vaftiz, evharist, konfirmasyon, günah itirafı, evlilik, rahip takdisi, son/hasta yağlama şeklinde yedi tane sakrament bulunmakla birlikte Protestanlar bunlardan sadece ilk ikisini kabul ederler. Kısaca bunları şöyle açıklayabiliriz:

Vaftiz: Dine giriş ve asli günahtan kurtuluş için uygulanan Vaftiz, bebeğin veya kişinin, suya daldırılması veya hastalık endişesi gibi durumlarda su serpilmesi ile yapılır.

Evharist: Komünyon ve Ekmek Şarap ayini şeklinde de isimlendirilen Evharist, İsa'nın havarileriyle yediği son akşam yemeğinde ekmek için "bu benim etim", şarap için de "bu benim kanım" demesi[38] ile başlayan bir ayindir. Bu bağlamda Evharist, gizemli bir şekilde kişinin, İsa ile birleşmesini ve bütünleşmesini sembolize eder.

Konfirmasyon: Kişinin kiliseye kabulü, imanının teyit ve takrir edilerek güçlendirilmesi ve Kutsal Ruh'un inayetini almak için Ortodoks kiliselerince Vaftizden hemen sonra; Katoliklerce de 7-14 yaş arasında yapılan ayine denilir.

38 Matta, 26/26-29; Luka, 22/14-20.

TARTIŞALIM

İslamiyet'teki kişi ile Allah (c.c.) arasına kimsenin girmemesi prensibi ile Hıristiyanlık'taki ruhban sınıfının konumunu tartışınız.

Günah İtirafı: Kişinin işlemiş olduğu günahlarını yılda en az bir kez bir rahibe itiraf etmesi ve rahibin de kilisenin kendine verdiği yetkiye dayanarak onu bağışlamasıdır.

Evlilik: Evliliğin kutsal bir eylem olmasına binaen nikah akitlerinin kilisede bir rahibin önünde yapılması sakramentine denilir. Bu akit nedeniyle zina gibi suçlar dışında boşanmaya karşı çıkılır.

Rahip Takdisi: Rahip olacak kişilerin, bir üst sınıftaki ruhban sınıfından biri aracılığıyla dinî törenler eşliğinde atanmasına denilir.

Son/ Hasta Yağlama: Bir Hıristiyan hastalandığında veya ölümü yaklaştığında rahip tarafından okunmuş yağ ile şifa bulması ve günahlarının bağışlanması için vücudunun belirli bölgelerine haç işareti yapılarak uygulanan bir sakramenttir.[39]

Semboller[40]

Sembolü	İsmi	Anlamı
	Haç	Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini sembolize eder. Farklı haç türleri vardır.
	Güvercin	Kutsal Ruh'un sembolü olarak kullanılır.
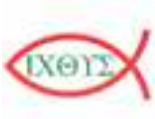	**Balık**	Yunanca, Ichthys (ikhthus, Iesous Christos Theo Yios, Sōtēr) kelimesi balık demek olup aynı zamanda balık sembolü, İsa Mesih'in Tanrı'nın oğlu ve kurtarıcı olduğu anlamına gelir.
	Kuzu	Hıristiyanlara göre Hz. İsa, insanların günahı için kendini kurban etmiş kuzudur.

Kutsal Mekânlar

Beytüllahim/Betlehem: Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın doğduğu kabul edilen ve Kudüs'ün 8-10 km kadar güneyinde olan bir yerdir.

39 Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık/ Mabed ve İbadet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 17, s. 348-353; Cemaleddin Şarkavi, Kilise ve Yedi Sakrament, s .85-179.

40 Hıristiyanlıktaki sembollerle ilgili geniş bilgi için bk.: Galip Atasağun, İlahî Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dinî Semboller, s. 186-300.

Ürdün Nehri veya El-Mağtas: Hz. İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildiğine inanılan ve günümüzde Ürdün toprakları içinde olan nehirdir.

Kıyamet Kilisesi: Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın (a.s) çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve dirileceğine inanılan yere yapılmış olan Kudüs'teki kiliseye denir.

Kıyamet Kilisesi

TARTIŞALIM

Kıyamet Kilisesi'nin her bir bölümü farklı Hıristiyan gruplara bölüştürülmüştür. Buna rağmen bu kilisenin anahtarları Müslümanlardadır. Bu hususun, Müslümanların güvenilirliği ile ilişkisini tartışınız.

Aziz Petrus Kilisesi: Hz. İsa'nın (a.s) havarilerinden Petrus'un gömüldüğüne inanılan yerin üzerine inşa edilmiş kilisedir.

Meryem Ana Kilisesi: Selçuk'ta (İzmir) Hz. Meryem'in anısına inşa edilmiş ve aynı zamanda ziyaret mekânı olarak kullanılan kilisedir.

Meryem Ana Kilisesi

ARAŞTIRALIM

Hz. Meryem'in hiçbir zaman Selçuk'a gelmediği ve tarihî olarak bunun mümkün olmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte Hz. Meryem'in uğradığı yer olarak gösterilen bu kilisenin bulunuşu ve tespiti hakkında ne tür anlatılar bulunmaktadır? Araştırınız.

Aziz Pavlus Kuyusu: Tarsus'ta (Mersin) Pavlus'un yaşadığı eve ait olduğuna inanılan kuyudur.

Aziz Pavlus Kuyusu

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.	
1	Yahudiliğin doğuşu ve gelişimi ile ilgili tarihî süreci açıklayınız.
2	Yahudilikteki inanç esaslarını listeleyerek kısaca açıklayınız.
3	Hıristiyanlığın doğuşu ve gelişimiyle ilgili tarihî süreci açıklayınız.
4	Hıristiyanlığın inanç esaslarını listeleyerek kısaca açıklayınız.
5	Hıristiyanlıktaki ritüelleri, sembolleri ve kutsal mekânları kısaca tanıtınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.	
1	**Yahudiliğin inanç esaslarıyla ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?** A) Yahudiliğin İslam'daki gibi bağlayıcı bir amentüsü (inanç esasları) yoktur. B) Yahudilikte inanç esaslarını bugünkü şekliyle tespit eden kişi, Yahudi din bilgini Musa b. Meymûn'dur. C) Yahudi inancına göre Tanrı, tüm insanların yaratıcısı olmakla birlikte, özel olarak İsrail'in rehberi, koruyucusu ve kurtarıcısıdır. D) Günümüz Yahudi mezhepleri arasında ahiret, yeniden dirilme, cennet ve cehennem inancı konularında farklı görüşler vardır. E) Yahudilikteki tek tanrı inancı tarih içerisinde ikili tanrı inancına dönüşmüştür. Yehova ve Elohim Yahudilikteki iki tanrının isimleridir.
2	"Theodor Herzl'in başı çektiği bu hareket seküler karakterlidir ve dinî hedefleri yoktur. Amaç, o günün politik milliyetçilik anlayışı çerçevesinde Yahudi kimliğinin yeniden oluşturmaktır. Bu akım mensuplarının Filistin'de bir Yahudi devleti kurma çabaları II. Abdülhamit'in karşı koymasıyla önce başarısız olur. Fakat İngiltere ve Amerika'nın desteğiyle David Ben- Gurion 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu resmen ilan eder." **Yukarıdaki paragrafta hakkında bilgi verilen akım aşağıdakilerden hangisidir?** A) Hasidilik B) Reformist Yahudilik C) Siyonizm D) Ferisilik E) Sadukilik

3	İsmini Grekçe Christos kelimesinden alan bu din, Mesihçi anlamına gelmektedir. Bu isim onlara ilk defa, Antakya'da Gentile (Yahudi olmayanlar) tarafından verilmiştir. Bu din için İslam literatüründe Nasraniyye, Mesihiyye ve İseviyye gibi isimler de kullanılmaktadır. **Yukarıda ismi hakkında bilgiler verilen din aşağıdakilerden hangisidir?** A) Budizm B) Hıristiyanlık C) Yahudilik D) Brahmanizm E) Ferisilik
4	Hıristiyanlar bu formüle, üçlükte birlik veya birlikte üçlük demektedirler. Hıristiyanlara göre Tanrı; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birleşimi olan mürekkeb bir Tanrıdır. **Yukarıda hakkında bilgiler verilen inanç şekli aşağıdakilerden hangisidir?** A) Tevhit B) Monoteizm C) Politeizm D) Paganizm E) Teslis
5	En önemli merkezi İstanbul'dur. 1453'de Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethedince bu akımın bazı bağlıları Rusya'ya gitmiştir. Ruhban sınıfının en üst kademesindeki kişiye, Patrik derler. Ayinler Grekçe yapılır. İsa ve diğer önemli Hıristiyan azizlerinin heykel ve resimleri (ikonlar), çok önemli olup bunlara saygı gösterilir. Günümüzde Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Yunanistan ve Rusya'da bu akıma mensup insanlar çoğunluktadır. **Yukarıda hakkında bilgiler verilen Hıristiyanlara ait dinî akım aşağıdakilerden hangisidir?** A) Katoliklik B) Evanjelizm C) Ortodoksluk D) Protestanlık E) Samirilik

C. Aşağıda boş bırakılan yerleri verilen uygun kelimelerle doldurunuz.

Misyonerlik Şabat Sinagog Sakrament Davut Yıldızı Tanah Yedi kollu şamdan Havra Kitâb-ı Mukaddes	**1**	Yahudilikte haftanın kutsal gününe …… günü denir.
	2	Yahudilerin mabedlerinde …… ya da …… denir.
	3	…… ve …… Yahudilikteki en önemli dinî sembollerdir.
	4	Eski Ahit ile Yeni Ahit'in birleşiminden oluşan Hıristiyan kutsal kitap külliyatına …… denir.
	5	Hıristiyanlığın yayılması için gösterilen her türlü faaliyete …… adı verilir.

D. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanları "D", yanlış olanları "Y" ile işaretleyiniz.

Doğru mu? (D) Yanlış mı? (Y)	**1**		İkinci Mabed Dönemi MS 70 yılında sona erdi
	2		Yahudilikte inanç esaslarını bugünkü şekliyle tespit eden kişi, Yahudi din alimi Musa b. Meymûn'dur.
	3		Hıristiyanlar haftalık ayinlerini Cumartesi günü yaparlar.
	4		Yahudilikte "sünnet" dinin kesin kurallardan biri değildir.
	5		Hz. İsa (a.s)hayatında hiç domuz eti yememiş, sünnet olmayı öğretmiş ve Şabat kurallarına riayet etmişken; Pavlus'un önderliğini yaptığı Gentile-Hıristiyanlığı bu hususların hiçbirini uygulamamıştır.